

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
QARSHI-MUHANDISLIK IQTISODIYOT INSTITUTI

EKOLOGIYANING HUQUQIY ASOSLARI

fanining

O'QUV DASTURI

Bilim sohasi: 700 000-Muhandislik, ishlov berish va qurilish sohalari
Ta'lim sohasi: 710 000-Muhandislik ishi
Ta'lim yo'nalishi: 60710400-Ekologiya va atrof muhit muhofazasi (sanocatda)

Qarshi 2024 – yil

<p>20. Xolmuminov J.T., Mallaev N.R. Ekologiya va atmosfera havosini huquqiy muhofaza qilish.-T.: TDYul. 2012.</p> <p>21. Xolmuminov J.T., Safarov J.I. Xorijiy mamlakatlarda tabiiy resurslar huquqi: qiyosiy tahlil va qonunchilikni takomillashirish.- T.: TDYul. 2012.</p> <p>22. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik haqida kodeksi (22.09.1993 y)</p> <p>23. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi (22.09.1994)</p> <p>24. O'zbekiston Respublikasi Xo'jalik protsessual kodeksi (30.08.1997)</p> <p>25. O'zbekiston Respublikasining Aholi va hududlarni texnologik xarakterdagi favqulodda vaziyatlardan himoya qilish to'g'risida qonuni (20.08.1999)</p> <p>26. O'zbekiston Respublikasining Gidrotexnika inshootlarining xavfsizligi to'g'risida qonuni (20.08.1999)</p> <p>27. O'zbekiston Respublikasining Radiatsion xavfsizlik to'g'risida qonuni (31.08.2000)</p> <p>28. O'zbekiston Respublikasining Qishloq xo'jalik o'simliklarini zararkunandalar, kasallik va begona o'tlardan himoya qilish to'g'risida qonuni (31.08.2000)</p> <p>29. O'zbekiston Respublikasining Davlat kadastri to'g'risida qonuni (15.12.2000)</p> <p>30. O'zbekiston Respublikasining Chiqindilar to'g'risida qonuni (05.04.2002)</p> <p>31. O'zbekiston Respublikasining Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar to'g'risida qonuni (03.12.2004)</p> <p>32. O'zbekiston Respublikasining Ozon qatlami yemiruvchi moddalar bo'yicha Montreal protokolliga o'zgartirishlar ratifikatsiyasi to'g'risida qonuni (07.09.2006)</p> <p>33. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-2017 yillarda O'zbekiston Respublikasida atrof-muhit muhofazasi bo'yicha harakatlar dasturi to'g'risida qarori (27.05.2013)</p> <p>34. O'zbekiston Respublikasining Ekologik nazorat to'g'risidagi qonuni (27.12.2013)</p>	<p>7. Fanning o'quv dasturi Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan.</p> <p>8. Fan(modul) uchun mas'ullar: Jonqobilov B.U. – QarMII, “Ekologiya va atrof muhit muhofazasi” kafedrası assistenti Mamanov J.G.:- QarMII, “Ekologiya va atrof muhit muhofazasi” kafedrası assistenti</p> <p>9. Taqrizchilar: Tilovov T.– QarDU, “Botanika va ekologiya” kafedrası professori. Samadov X. – Ekologiya, atrof muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi Qashqadaryo viloyat boshqarmasi bo'lim boshlig'i.</p>
--	--

Fan (modul) kodi	O'quv yili	Semestr	ECTS krediti
EHA12306	2024-2025	3	6
Fan/modul turi	Haftadagi dars soatlari		
Tanlov	6		
Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
Ekologiyaning huquqiy asoslari	90	90	180
1. Fanning mazmuni	<p>XXI asrga kelib atrof muhit holatiga salbiy ta'sir etuvchilar- insonlarning turmush faoliyatini har tomonlama qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Aks holda ushbu insonlarni roekologik turmush tarzi o'zining hayoti uchun zomin bo'lishi muqarrar. Kishilar turmush tarzini ekologik xavfsizlikka tomon yo'naltirish uchun uning barcha iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, ma'naviy ekologiyalashtirish talab etiladi.</p>		
2. Fanning maqsad va vazifalari	<p>Ekologiyaning huquqiy fanining asosiy maqsadi - davlatning barqaror rivojlanishi va fuqarolarning ekologik xavfsiz muhitda yashash huquqini ta'minlashi uchun tabiatni muhofaza qilish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni huquqiy tartibga solish.</p> <p>Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun ekologik huquq fani quyidagi vazifalarni bajarishni nazarda tutadi:</p> <ul style="list-style-type: none"> - aholining ekologik-huquqiy ongini ko'tarish; - milliy ekologik xavfsizlikni ta'minlashning huquqiy asosini yaratish; - demokratik prinsiplarga mos ravishda ekologik qonunchilikni takomillashtirish; - ekologik-huquqiy boshqaruvni yo'lga qo'yish; - huquqiy muhofaza qilish organlarining ekologik faoliyatlarini aniqlash va kengaytirish hamda mukammal ekologik huquqiy nazorat tizimini yaratish; - ekologik-huquqiy mexanizmi ishlab chiqish va uni hayotga tatbiq etish; - ekologik harakatlarni rag'batlantirish va ekologik huquqbuzarlarga nisbatan javobgarlikni yuridik jihatdan rivojlantirish; - har bir tabiiy ob'ektni va komplekslardan oqilona foydalanishning huquqiy rejimini ekologik talablarga moslab borish; - ekologik jihatdan nobop yoki buzilgan hududlarga aholini ijtimoiy muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar maqomini o'rnatish; - ilg'or mamlakatlarning ijobiy hamda rivojlanmagan mamlakatlarning salbiy ekologik-huquqiy tajribasini o'rganish; - global ekologik tizimda atrof-muhitni muhofaza qilishning xalqaro huquqiy va yagona kurraiy mexanizmini yaratish hamda uni milliy qonunchilikda keng ifoda etish; - xalq, millat, elat va jamoalarning yagona inson sayyorasini xavfsiz holda saqlash javobgarligining huquqiy bazasini yaratish; 		

- xalqaro miqyosda ekologik monitoring, nazorat, ekspertiza, ekologik protsessual masalalarni tezkorlik bilan hal qiluvchi organlarni yaratish va ularning faoliyatlarini ta'minlash.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)
Fan tarkibi mavzulari:

1- modul

Fanga kirish: obyekt, maqsad va vazifalari. Ekologiyaning huquqiy asoslari faniga kirish. Fan bo'yicha ba'zi atamalar va tushunchalar. Fanning maqsadi va vazifalari, boshqa tabiiy fanlar bilan bog'liqligi. Konstitutsiyada atrof tabiiy muhitni ekologik-huquqiy muhofaza qilish. Konstitutsiyada fuqarolarning ekologik huquqlarini muhofaza qilinishi va kafolatlanishi.

2- modul

Konstitutsiyada fuqarolarning ekologik huquqlarini muhofaza qilinishi va kafolatlanishi. Ekologiya sohasida davlat boshqaruvi tushunchasi prinsiplari, shakl va funksiyalari. Tabiiy resurslariga nisbatan mulk huquqi tushunchasi va uning asosiy belgilari.

3- modul

Ekologiya sohasidagi boshqaruvning iqtisodiy chora-tadbirlari. Suvdan oqilona foydalanishning ekologik-huquqiy asoslari. Suv resurslaridan foydalanishda ekologik munosabatlarning maqsadi va vazifalari. Suv resurslarini ekologik-huquqiy munosabatlarning o'ziga xos hususiyatlari.

4- modul

Suv resurslaridan foydalanishni ekologik-huquqiy jihatdan tartibga solish zaruriyati. Suvdan foydalanish huquqi tushunchasi. Yerga ekologik huquqiy munosabatlarning mazmuni va mohiyati. Yerlarni huquqiy muhofaza qilishning umumiy qoidalari. Yer fondi toifalari bo'yicha ekologik-huquqiy qoidalar. Atmosfera havosining ekologik-huquqiy talablarning umumiy qoidalari.

5- modul

Atmosfera havosining ekologik-huquqiy me'yorlari. O'simlik dunyosidan foydalanishning ekologik-huquqiy tartibi. O'rmonlardan foydalanishning ekologik huquqi. Hayvonot dunyosiga munosabatning ekologik-huquqiy maqsadi va vazifalari.

6- modul

Yer osti boyliklarini huquqiy muhofaza qilish zaruriyati. Yer osti boyliklaridan foydalanishda ekologik-huquqiy talablar. Shaharlarda atrof tabiiy muhitni muhofaza qilishning huquqiy jihatlarini. Agrar hududlarning ekologik huquqiy jihatlarini.

Ma'ruza mashg'ulotlari multimediyaga qurilmalari bilan jihatlangan auditoriyada akademik gurudlar oqimi uchun o'tiladi.

2.3. Amaliy mashg'ulotlar bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar.
Amaliy mashg'ulotlar mavzulari

Ekologik kodeksning 1-Bo'lim, umumiy qoidalar 1-bob, asosiy qoidalar 2-bob, Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni nazorat qilish tizimi 3-bob

nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasidagi ishtiroki Ekologik kodeksning 2-Bo'lim. atrof-muhitni muhofaza qilish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida litsenziyalash va ruxsat etuvchi va xabar berish tartibotlari, ekologik normativlash, texnik tartibga solish, ekologik ekspertiza. Ekologik sertifikatlashtirish. Ekologik audit, ekologik sug'urta 4-bob. atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida litsenziyalash, ruxsat berish va xabar berish tartiblari

Ekologik kodeksning 5-bob. ekologik me'yorlash, atrof-muhitga ta'sirning ekologik normativlari va atrof-muhitning sifat normativlari 6-bob. atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasidagi texnik tartibga solish 7-bob. ekologik boshqaruv 8-bob. ekologik ekspertiza

Ekologik kodeksning 9-bob. strategik ekologik baholash 10-bob. ekologik sertifikatlashtirish 11-bob. atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida ruxsat beruvchi tartibotlar 12-bob. ekologik audit 13-bob. ekologik sug'urta

Ekologik kodeksning 3-bo'lim. Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni iqtisodiy tartibga solish 14-bob. tabiatni boshqarishning iqtisodiy mexanizmlari, atrof-muhitni muhofaza qilishning iqtisodiy vositalari 15-bob. atrof-muhit ifloslanishi va chiqindilarni yo'q qilish uchun kompensatsiya to'lovlari

Ekologik kodeksning 16-bob. tabiiy resurslardan maxsus foydalanganlik uchun to'lovlar 17-bob. ekologik zararni baholash va atrof-muhitga yetkazilgan zararni qoplash 18-bob. atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida iqtisodiy rag'batlantirish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash

Ekologik kodeksning 4-bo'lim. ekologik qonunchilik talablariga rioya etilishi usidan ekologik nazorat 19-bob. ekologik nazoratning asosiy qoidalari 20-bob. davlat ekologik nazorati 21-bob. idoraviy ekologik nazorat 22-bob. ishlab chiqarish ekologik nazorati 23-bob. jamoatchilik ekologik nazorati

Ekologik kodeksning 5-bo'lim. atrof-muhit holat bo'yicha kuzatuv tizimi, atrof-muhit holatining davlat ekologik monitoringi va tabiiy resurslar davlat kadastri 24-bob. atrof-muhit holati bo'yicha davlat ekologik kuzatuv tizimi 25-bob. ekologik monitoring

Ekologik kodeksning 26-bob. radiatsion vaziyatni monitoring tizimi 27-bob. tabiiy resurslar va atrof-muhitga salbiy ta'sir etuvchi ob'ektlarning davlat hisobi va tabiiy resurslardan foydalanuvchilar hisobi 28-bob. tabiiy resurslarning davlat kadastrlari

Ekologik kodeksning 6-bo'lim. favqulodda ekologik va ekologik talofat zonalarini, ekologik noqulay hududlarni tartibga solish

Ekologik kodeksning 7-bo'lim. Ekologik ta'lim va ma'rifat, ilmiy tadqiqot 30-bob. Ekologik ta'lim, ma'rifat 31-bob. Aholining ekologik xabardorligi va fuqarolarning atrof-muhit bilan bog'liq ma'lumotlardan foydalanishi 33-bob. Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasidagi ilmiy tadqiqotlar

Ekologik kodeksning 8-bo'lim. Xo'jalik va boshqa faoliyatga qo'yiladigan umumiy ekologik talablar 35-bob. Foydali qazilmalarni qazib olish korxonalarini loyihalash, qurish va ishga tushirishga qo'yiladigan asosiy talablar 36-bob. atmosfera havosini muhofaza qilish

Ekologik kodeksning 37-bob. issiqxona gazlari chiqindilari va ozonni yemiruvchi moddalar sohasidagi faoliyatni davlat tomonidan tartibga solish 38-bob. atmosfera havosiga ifloslantiruvchi moddalar va zararli fizik ta'sirlarning chiqarilishini tartibga solish, ozon qatlami zararli ta'sirlarning oldini olish

Ekologik kodeksning 39-bob. suv resurslari va suv ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishga qo'yiladigan ekologik talablar 40-bob. oqova suvlarni tozalash va oqizish uchun

ekologik talablar 41-bob. suvni muhofaza qilish zonalarini va suv ob'ektlarining sanitariya muhofazasi zonalarini tashkil etish, suvni muhofaza qilish zonalarini va sanitariya muhofazasi zonalarida xo'jalik va boshqa tadbirlar rejimi

Ekologik kodeksning 42-bob. yer resurslari va tuproqlarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish 43-bob. yerlarni eroziyadan, sanoat chiqindilari, kimyoviy va radioaktiv moddalar, kamalziyasi bilan ifloslanishdan himoya qilish

Ekologik kodeksning 44-bob. buzilgan yerlarni reaktivatsiya qilish, yer ishlari faoliyatida umumiy tuproq qatlamlari muhofaza qilish va ulardan foydalanishga qo'yiladigan talablar 45-bob. yer osti boyliklardan oqilona foydalanish, geologik o'rganish, yer osti boyliklarni qazib olish bilan bog'liq bo'lmagan yer osti inshootlarini qurish va ishlatish uchun yer qa ridan foydalanishga qo'yiladigan asosiy talablar

Ekologik kodeksning 46-bob. yer qat'ini geologik o'rganish, foydalanish va muhofaza qilish sohasida ekologik talablar 47-bob. o'simlik dunyosini muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish 48-bob. O'rmonlarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish

Ekologik kodeksning 49-bob. yovvoyi tabiatni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish 50-bob. kamyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan yovvoyi hayvonlarni yarim erkin, cheklangan ho'jatlik foydalanish sharoitlarida sun'iy yaratilgan yashash muhitida muhofaza qilish, qayta ko'paytirish

Ekologik kodeksning 51-bob. Muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni tashkil etish va boshqarish 52-bob. Xavfli kimyoviy moddalar, turg'in organik ifloslantiruvchi moddalar va biologik organizmlar, genetik modifikatsiyalangan organizmlar va mahsulotlarni ishlab chiqarish va ulardan foydalanish ekologik talablari

Ekologik kodeksning 53-bob. Ishlab chiqaruvchilar (import qiluvcularning kengaytirilgan majburiyatlari 54-bob. Chiqindilarga egalik huquqini aniqlashda ekologik talablar

Chiqindilar bilan bog'liq ishlarni amalga oshirishda ekologik talablar

Ekologik kodeksning 56-bob. Aholi punktlarini sanitar jihatdan tozalash va maishiy chiqindilar bilan ishlashga qo'yiladigan ekologik talablar 57-bob. Radioaktiv moddalarni, yadroviy materiallarni, yadroviy yoqilg'ini, ishlatib bo'lingan yadroviy yoqilg'ini va radioaktiv chiqindilarni transportda tashish bo'yicha talablar 58-bob. Ionlashtiruvchi nurlanish manbalar bilan ishlash bo'yicha davlat hisobi va nazorati tizimi

Ekologik kodeksning 9-Bo'lim. atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida xalqaro hamkorlik 59-bob. atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi xalqaro hamkorlikning maqsadlari, ustuvorliklari va darajalari 60-bob. atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida xalqaro hamkorlikning iqtisodiy asoslari, xalqaro va transcheagaraviy tartib-qoidalarini, ekologik huquqbuzarliklar uchun xalqaro javobgarlik

Ekologik kodeksning 10-Bo'lim. ekologik huquqbuzarlik oqibatida yetkazilgan zararni qoplash, ekologik nizolarni hal etish va ekologik huquqbuzarlik uchun javobgarlik. 61-bob. ekologik huquqbuzarlik oqibatida yetkazilgan zararni qoplash, ekologik nizolarni hal qilish 62-bob. ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlik

2.4. Laboratoriya ishlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

O'quv rejalarida laboratoriya ishi kiritilmagan.

2.5. Kurs ishi (loyihasi) bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

O'quv rejalarida kurs ishi (loyihasi) kiritilmagan.

III. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

“Ekologiyaning huquqiy asoslari” fanini o'rganuvchi talabalar auditoriyada olgan nazariy bilimlarini mustahkamlash va huquqiy jihatdan ekologik amaliy masalalarni yechishda ko'nikma hosil qilish uchun mustaqil ta'lim tizimiga asoslanib, kafedra o'qituvchilari rahbarligida mustaqil ish bajaradilar. Bunda ular qo'shimcha adabiyotlarni o'rganib hamda internet saytlaridan foydalanib referatlar tayyorlaydilar, amaliy mashg'ulot mavzusiga doir uy vazifalarini bajaradilar, ko'rgazmali qurollar va slaydlar tayyorlaydilar.

Talaba mustaqil ishini tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanishga tavsiya etiladi.

- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish;
- kompyuter texnologiyalari tizimlari bilan ishlash;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha referat va konspektlar tayyorlashi;
- talabaning o'quv va ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan adabiyotlar, monografiya va ilmiy to'plamlarni chuqur o'rganish;
- interaktiv va muammoli o'qitish jarayonida faol qatnashish;
- masofaviy (distanstion) ta'limni tashkil etishda qatnashish.

Mustaqil ta'lim

No	Mavzular nomi	soat
1.	O'zbekiston Respublikasi Ekologiya kodeksini o'rganish va har bir bobi, 90 bo'limlarini tahlil qilish	90
Jami:		90

3.7. O'quv va ishlab chiqarish amaliyotlari.

O'quv rejada o'quv va ishlab chiqarish amaliyotlari kiritilmagan.

IV. Fan o'qitilishining natijalari (Shakllanadigan kompetentsiyalar)

- 3.
- Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:
- “Ekologiyaning huquqiy asoslari” fanini yuqori darajada rivojlantirish omillari haqida *tasavvur va bilimga ega bo'lishi*;
  - ta'lim yo'nalishlari bo'yicha qo'llaniladigan asosiy masalalarni yechish, har xil xususiyatlarini bilish va ulardan foydalanish *ko'nikmalariga ega bo'lishi*;
  - talaba olib boriladigan ishni mazmun-mohiyatini bilish, ulardan foydalanish *ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak*.

Ta'lim texnologiyalari va metodlari:

- Ma'ruzalar;
- Interfaol key-s-stadilar;
- seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar);
- guruhlarda ishlash;
- taqdimotlarni qilish;
- individual loyihalar;

- jamoa bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.

5. Kreditlarni olish uchun talablar:

Kreditlarni olish uchun talablar:

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha test topshirish.

Asosiy adabiyotlar

1. “Ekologiya huquqi” Toshkent, O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi “Adabiyot jamg'armasi” nashriyoti, 2001 y. yu.f.d. professorlar X.B.Boboev va M.X.Rustamboevlar umumiy tahriri ostida
2. Boboev X.B., Rustamboev M.X. Ekologiya huquqi.-T.:Adabiyot jamg'armasi, 2001 y.
3. Muradov Sh.O. Atrof muhit monitoring va ekologiyaning dolzarb masalalari.-T.: Voris, 2013
4. Nigmatov A.N. O'zbekiston Respublikasining Ekologiya huquqi.-T.: TDYul, 2004
5. Nigmatov A.N., Sultonov R.N. Ekologiya va hayot.-T.: O'zbekiston, 2002
6. Холмуминов Ж.Т. Экологический мониторинг экология хукуки.-Т.: ИИВ Уз., 2003.
7. Холмуминов Ж. Т. Экологическое право.-Т.: Адолат, 2010.
8. Abdusalomov M.E., Mirsamadov M.M. O'zbekiston yangi qonunlari.-T.: Adolat, 1998-2003.
9. Ekologik kodeks 2023 yil (loyiha)

Qo'shimcha adabiyotlar

10. Saidov A.X. Xalkaro huquq.-T.: Adabiyot jamg'armasi, 2001
11. Suv huquqi (M.X. Rustamboevning umumiy tahriri ostida).-T.: TDYul nashriyoti, 2004
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari (1995-1999).-T.: Adolat, 2000
13. Atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish. Qonunlar va me'yoriy hujjatlar.-T.: Adolat, 2002
14. Yer huquqi (M.X. Rustamboevning umumiy tahriri ostida).-T.: TDYul nashriyoti, 2002
15. Nigmatov A.N. Ekologiya huquqi: sxemalar va tushunchalar.-T.: Iqtisod va huquq dunyosi, 1999
16. Natsionalniy doklad «O' sostoyanii okrujayuey prirodnoy sred i ispolzovanii prirodix resursov Respubliki Uzbekistan».-T.: «Chinor ENK», 1995-1999, 2002, 2013.
17. Usmonov M.B. Tabiatni muhofaza qilishning konstitutsiyaviy asoslari.-T.: TDYul nashriyoti, 2002
18. Xolmuminov J.T. Tabiatni muhofaza qilishning konstitutsiyaviy huquqiy asoslari.-T.: TDYul, 2011
19. Xolmuminov J.T. Ekologiya va hayot: qonunchilikni takomillashtirish masalalari.-T.: Falsafa va huquq, 2010